

Wstęp

Począwszy od 2014 roku, jednym z ważniejszych kierunków działalności Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy (założonego w 1989 roku) jest prezentowanie swego potencjału intelektualnego w ramach organizowanych w Wilnie międzynarodowych konferencji naukowych. Cechą szczególną tych konferencji jest omawianie tematów związanych z problematyką stosunków polsko-litewskich oraz sytuacji mniejszości narodowych przede wszystkim na Litwie, ale również w Polsce i na świecie. Brane są pod uwagę różne aspekty związane z tymi dziedzinami: historyczno-polityczne, prawne, oświatowe oraz społeczno-kulturalne. Materiały konferencji są drukowane w piśmie naukowym „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy”.

W dn. **14–16 października 2022 roku** w Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Wilnie oraz w Domu Kultury Polskiej odbyła się IX Międzynarodowa Interdyscyplinarna Konferencję Naukową pt. *Poznanie i upowszechnianie historycznego i kulturowego dziedzictwa Wileńszczyzny drogą do zachowania tożsamości narodowej*. Organizatorem konferencji było Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy przy wsparciu Ambasady RP w Wilnie, Departamentu ds. Mniejszości Narodowych przy Rządzie Republiki Litewskiej, Europejskiej Federacji Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych oraz Domu Kultury Polskiej w Wilnie. Pierwszego dnia obrad odbył się panel dyskusyjny „Wielokulturowa i wielojęzyczna Wileńszczyzna” z udziałem wybitnych naukowców, takich jak: prof. Theodore Weeks (USA), prof. Alfredas Bumblauskas (Litwa), Siarhej Chareuski (Białoruś), prof. dr hab. Bohdan Cywiński (Polska), prof. Adas Jakubauskas (Litwa), dr Halina Kobeckaitė (Litwa), Markas Zingeris (Litwa). Moderatorem spotkania była dr Barbara Stankiewicz z Wilna.

Podczas konferencji poświęconej dziedzictwu historycznemu i kulturowemu Wileńszczyzny wygłoszonych zostało 27 referatów. Autorzy referatów reprezentowali różne uczelnie i ośrodki badawcze zarówno w kraju (Uniwersytet Wileński, Uniwersytet Witolda Wielkiego, Filia w Wilnie Uniwersytetu w Białymstoku, Instytut Badań Kultury Litwy), jak i w Polsce (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet w Białymstoku, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie, Akademia

WSB w Dąbrowie Górniczej). Wśród prelegentów nie zabrakło też przedstawicieli placówek muzealnych – Muzeum Narodowego w Lublinie i Muzeum Władysława Syrokomli w Borejkwoszczyźnie pod Wilnem, a także Klubu na rzecz Europy Środkowo-Wschodniej przy Uniwersytecie Warszawskim i Europejskiej Fundacji Praw Człowieka.

Materiały wspomnianej konferencji są dostępne w dwóch osobnych tomach „Rocznika Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” za 2022 rok – A i B. Niniejsza monografia zbiorowa ma tytuł *Historyczno-kulturowe dziedzictwo Wileńszczyzny a tożsamość narodowa*. Zawiera 11 tekstów z dziedziny historii (od XVIII wieku do współczesności) oraz politologii, kulturoznawstwa i nauk społecznych.

Artykuł **Moniki Banach-Kokoszki** z Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej pt. *Wilno podczas powstania kościuszkowskiego w świetle wybranej pruskiej korespondencji dyplomatycznej* zasługuje na uznanie ze względu na to, że we współczesnej historiografii zagadnienia dotyczące wydarzeń zapoczątkowanych 16 kwietnia 1794 r. w Szawlach nie są zbyt często poruszane. Tematem powstania kościuszkowskiego zajmuje się stosunkowo niewielu badaczy. Tym bardziej należy docenić oryginalność spojrzenia Autorki artykułu na te wydarzenia, ukazane przez pryzmat pruskiej korespondencji dyplomatycznej.

Dwa kolejne artykuły zostały poświęcone postaci Marszałka Józefa Piłsudskiego. Pierwszy z nich, pt. *Józef Piłsudski w relacjach przedstawicieli państw zachodnich w latach 1918–1922* autorstwa **Marka Mikołajczyka** z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, został poświęcony ukazaniu wizerunku Marszałka, jaki został wykreowany w przekazach przedstawicieli dyplomacji w pierwszych latach po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Dokonana przez Autora analiza korespondencji prasy międzynarodowej z lat międzywojennych stała się doskonałą drogą do właściwego zinterpretowania i pokazania stosunków panujących w tym okresie na arenie międzynarodowej. Profesor Mikołajczyk wiele miejsca w swym wywodzie poświęcił prowadzonej przez Józefa Piłsudskiego polityce odbudowy państwowości polskiej, która w tamtym okresie była pilnie obserwowana przez państwa zachodnie. Z kolei **Piotr Okulewicz** z tejże uczelni w artykule pt. *Wilno w planach Józefa Piłsudskiego* omówił zagadnienie miejsca „miłego miasta” w planach politycznych Marszałka i jego obozu.

W 2022 roku, ogłoszonym przez Sejm RP Rokiem Józefa Mackiewicza, nie mogło zabraknąć artykułu poświęconego temu znanemu pisarzowi i publicyście, który część swego życia spędził w Wilnie i na Wileńszczyźnie. **Michał Urbańczyk** z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w artykule pt. *Zwycięstwo prowokacji w XXI wieku. Aktualność myśli Józefa Mackiewicza a geopolityczna sytuacja Europy Wschodniej* przedstawił dowody na to, jak bardzo dalekowzroczone były spostrzeżenia pisarza dotyczące ideologii komunistycznej i przyczyn jej popularności, zawarte w książce pt. *Zwycięstwo prowokacji* (Londyn 1962). Mackiewicz opisał w niej istotę sowieckiego totalitaryzmu, błędy Europy Zachodniej i Europy Wschodniej w zetknięciu się z tą ideologią. Aktualność jego uwag potwierdziły wydarzenia z lutego 2022 roku na Ukrainie.

Łukasz Majewski z Uniwersytetu SWPS (Humanistyczno-Społecznego) w Warszawie, który jest Autorem kolejnego artykułu pt. *Wileńska szkoła prawa karnego*, przedstawił zasługi pochodzących z Wilna bądź związanych z tym miastem specjalistów z dziedziny prawa karnego. Doktor Majewski w bardzo przejrzysty sposób zebrał i uporządkował rozproszone informacje na temat twórców i najwybitniejszych profesorów Wydziału Prawa USB w Wilnie. **Agnieszka Sawicz** z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu podjęła się badania mechanizmów i skutków oddziaływania w latach osiemdziesiątych XX wieku oddolnych inicjatyw społecznych na ukształtowanie się silnej opozycji antykomunistycznej w ZSRR. Okazuje się, że niektóre z tych inicjatyw odwoływały się do zakazanych w kraju tradycji narodowych i religijnych, takich jak np. kolędowanie. Autorka szczegółowo omówiła to zagadnienie w artykule pt. *Jak kolędnicy walczyli z systemem, czyli współpraca między litewską a ukraińską opozycją w czasie pieriestrojki*. Na podstawie źródeł w języku polskim, rosyjskim i ukraińskim przedstawiła, w jaki sposób tradycja kolędowania (zapoczątkowana we Lwowie jeszcze w grudniu 1972 roku) stała się nie tylko symbolem oporu wobec polityki władz radzieckich, ale też przyczyniła się do zacieśnienia późniejszej współpracy między środowiskami opozycyjnymi w Ukraińskiej SRR i Litewskiej SRR. Środowiska opozycyjne w obu krajach były reprezentowane nie tylko przez Ukraińców i Litwinów, ale też przez mieszkających tam Polaków. Rzecz znamienna, że w tym samym 1988

roku w Wilnie i we Lwowie powstały dwie pokrewne organizacje – Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Polaków na Litwie oraz Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej.

Adama Chajewski z Klubu na rzecz Europy Środkowo-Wschodniej przy Uniwersytecie Warszawskim w artykule pt. *Dialog czy odrębne monologi? Litewscy Polacy w latach 1988–1991 Między Moskwą, Wilnem i Warszawą* omówił kwestię relacji polsko-litewskich w wymienionym okresie, z uwzględnieniem m.in. mało znanych dokumentów rzucających nowe światło na kwestię tzw. autonomii Wileńszczyzny. Autor wskazuje na ewidentne błędy polityki RP wobec Polaków mieszkających na Litwie. Sytuacji mniejszości polskiej na Litwie, ale już w czasach współczesnych, poświęcony jest artykuł **Marty Maciejewskiej** z Europejskiej Fundacji Praw Człowieka pt. *Sytuacja mniejszości narodowych na Litwie w latach 2018–2022*. Badaczka w swej pracy porządkuje wiele zagadnień dotyczących niełatwej sytuacji mniejszości narodowych zamieszkujących obecnie terytorium Republiki Litewskiej, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji mniejszości polskiej.

Kolejne artykuły dotyczą dziedzictwa Wileńszczyzny utrwalonego w języku i kulturze (materialnej i duchowej). Pochodząca z Ukrainy **Olena Havryliuk**, reprezentująca Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie, w artykule pt. *Specyfika językowa dziewiętnastowiecznych inskrypcji nagrobnych z obszaru Wilna i Wileńszczyzny (wstępne obserwacje)* na materiale zebranym na kilku cmentarzach katolickich omówiła cechy językowe inskrypcji, wyszczególniając w nich część onomastyczną oraz onomastyczno-tekstową (poetycką). W swoich komentarzach autorka odwołuje się do literatury przedmiotu oraz wyników własnych badań przeprowadzonych wcześniej na cmentarzach katolickich na Podolu, na Ukrainie. Dochodzi ona do wniosku, że dziewiętnastowieczne inskrypcje zebrane na Wileńszczyźnie mają zarówno cechy typowe dla napisów nagrobnych występujących na Podolu, jak i odmienne od nich (różnice dotyczą m.in. warstwy gramatycznej, zapisu nazw własnych, dat).

Józef Szostakowski, kustosz Muzeum Władysława Syrokomli, w artykule pt. *Starania o renowację dworku Władysława Syrokomli w Bo-rejkowszczyźnie w latach 1973–1983* przedstawił historię starań o zachowanie tej placówki w trudnym okresie poprzedzającym odzyskanie przez Litwę niepodległości. Pierwsza, jeszcze nieoficjalna ekspozycja, poświęcona „lirnikowi wioskowemu”, z inicjatywy lokalnej i wileńskiej

społeczności polskiej, pojawiła się w dawnym dworku (zaadaptowanym do potrzeb szkółki wiejskiej) jeszcze na początku lat siedemdziesiątych. Oficjalne otwarcie niedużego muzeum na terenie gminy Rukojnie nastąpiło we wrześniu 1973 roku, z okazji obchodów 150. rocznicy urodzin poety. Chociaż niedługo potem został opracowany plan rekonstrukcji budynku oraz zagospodarowania jego otoczenia, niemal do końca XX wieku sprawa ta nie została należycie rozwiązana. Ostatnie prace remontowe zostały wykonane dopiero w 2011 roku. Autor artykułu wykorzystał materiały prasowe i archiwalne (maszynopisy dokumentów oficjalnych), które ukazują trudne etapy starań o zrekonstruowanie dworku w Borejkwoszczyźnie oraz rolę, jaką w tych staraniach odegrało środowisko polskie (dziennikarze „Czerwonego Sztandaru”, aktorzy Polskiego Zespołu Teatralnego przy Wileńskim Pałacu Kultury Kolejarzy¹, pedagodzy).

Zamyka tom monograficzny artykuł pochodzącej z Wilna **Marty Faustyny Chmielewskiej** pt. „*Bo bez tradycji to tutaj nic nie będzie*” – obrzędowość weselna jako element tożsamości polskiej społeczności na Wileńszczyźnie. Praca młodej adeptki socjologii na Uniwersytecie Warszawskim powstała na podstawie obserwacji terenowych i wywiadów przeprowadzonych wśród przedstawicieli młodego pokolenia Polaków z Wilna i Wileńszczyzny, reprezentantów elity lokalnego społeczeństwa. Autorka omówiła cechy charakterystyczne wesela wileńskiego, wskazała na obecność zarówno elementów tradycyjnych, jak też pewnych modyfikacji. Zdaniem autorki tradycyjne wesela na Wileńszczyźnie mają wymiar funkcjonalny, wiążą się z zachowaniem tożsamości mniejszości narodowej.

Omówione artykuły, które złożyły się na niniejszą monografię zbiorową, ukazują problematykę związaną z badaniem tożsamości narodowej na tle bogatego, wielowiekowego historyczno-kulturowego dziedzictwa Wilna i Wileńszczyzny. Napawa optymizmem fakt, że tematyka ta budzi zainteresowanie nie tylko badaczy lokalnych, ale też z Polski i Ukrainy.

Doc. dr Irena Fedorowicz
Dr hab. Monika Tomkiewicz

¹ Obecnie Polski Teatr w Wilnie.